

Выхаваўчы аспект моўнай адукацыі

Выхаванне чалавека, адданага сваёй радзіме, - было і застаецца галоўнай задачай школы. Мы прыкладаем намаганні ў пошуках новых эфектыўных сродкаў выхавання, шукаем прыёмы і спосабы і нярэдка забываем пра тое, што маем у руках унікальны інструмент – мову. Настаўнік павінен валодаць словам для таго, каб данесці сваю думку да выхаванцаў. Але мова мае невычэрпны выхаваўчы патэнцыял.

Асноўная функцыя мовы – камунікатыўная: мова прызначаная ў першую чаргу забяспечыць зносіны паміж людзьмі. Аднак сярод тых функцый, што выконвае мова ў грамадстве, не самае малое месца займае так званая кумулятыўная: мова назапашвае і захоўвае веды пра гісторыю, культуру краіны. І часам тое, што было некалі згублена, страчана, жыве і функцыянуе ў мове, толькі трэба ўмець гэта ўбачыць самому і навучыць бачыць сваіх вучняў.

Напрыклад, можна доўга казаць пра сувязі чалавека з прыродай, пра неабходнасць яе захавання і шанавання, а ў мове гэта ўсё занатавана ў самім слове *прырода*: задумаем, што аднакарэннымі з’яўляюцца словы *род, народ, раджаць*. Такім чынам, прырода – гэта тое, што пры людзях, пры народзе, і чалавек не гаспадар, а частка наваколля.

Моўныя факты, асабліва калі іх параўнаць з іншымі мовамі, дапамагаюць зразумець сваю самасць, непаўторнасць у адносінах да іншых нацый, а менавіта гэта з’яўляецца фундаментам выхавання грамадзяніна, патрыёта сваёй краіны.

У мове занатаваныя нормы паводзін, спецыфіка культурнага развіцця той ці іншай нацыі. Так, амаль усе народы не паважаюць людзей, не здольных выканаць абяцанне, толькі італьянец скажа *dal dire al fare c’e di mezzo il mare* (паміж словам і справай – мора), беларус – *абяцанка-цацанка, а дурню радасць*, англічанін – *between promising and performing a man may marry his daughter* (паміж абяцаннем і выкананнем чалавек можа дачку замуж аддаць). У славянскай традыцыі сябрам лічыцца той, хто дапаможа ў горы, а грузіны правяраюць сяброўства ўменнем раздзяліць радасць.

Беларус заўсёды з павагай ставіцца да слова, верыць у яго магічнасць. Той, хто шмат гаворыць, выклікае толькі адмоўныя якасці, і ў народзе пра яго скажуць: *пустая малатарня, язык каля вушэй матляецца, жаба на языку спячэцца, сем сабак не абрэша* і інш. “Адмоўнае стаўленне да балбатлівасці, пляткарства магчыма звязана з тым, што маўклівы, негаваркі беларус больш важным лічыць слухаць, а не гаварыць. Пацверджаннем можа быць параўнанне дзвюх фразеалагічных адзінак у рускай і беларускай мовах, дзе стрыжнёвымі словамі выступаюць дзве розныя лексемы: уста (рус.) і вушы (бел.): *из уст в уста, з вуха на вуха*” [1, с. 26].

Розныя нормы маральных паводзін адлюстраваны ў прыказках, прымаўках і асобных лексемах. Слова кожным сваім аспектам кажа пра самабытнасць нацыі. Так, у лексічным складзе мовы вылучаюць так званую безэквівалентную лексіку – у асноўным, абазначэнні спецыфічных з’яў мясцовай культуры (назвы прадметаў і паняццяў, характэрных для духоўнай культуры і матэрыяльнага побыту народа, абумоўленых асаблівасцямі прыроднага і геапалітычнага становішча краіны). У кожнай мове безэквівалентныя словы складаюць 6-7% ад агульнаўжывальнай лексікі. Сярод беларускай безэквівалентнай лексікі – *васпан, ягамосць, пячыста, верашчака, ваўкалак, заворыны, рэзгіны, дзядзькаванне* і інш.

Словы розных моў адрозніваюцца матывацыяй назвы, або ўнутранай формай. А.А.Патабня ва ўнутранай форме слова бачыў вобраз, таму для яго “ўсякае слова з жывым уяўленнем... ёсць эмбрыянальная форма паэзіі”. На думку А.А.Патабні, слова

ствараецца мастацкай творчасцю чалавека, так, як прымаўкі, прыказкі, песні. Таму ўнутраную форму слова ён супастаўляў з такімі з’явамі як кампазіцыя ці сюжэт мастацкага твора. Гэта выразна прасочваецца на супастаўленні адной і той жа назвы ў розных мовах. Напрыклад, першыя кветкі, што з’яўляюцца вясной, называюцца *пралеска* (бел.), *подснежник* (рус.), *snowgrow* (англ.), *biscaneve* (іт.). Калі матывацыя першых двух слоў зразумелая, то англійскую і італьянскую назву трэба растлумачыць: *snowgrow* – снежная кропля, *biscaneve* – снежная ямка.

Нярэдка пошук унутранай формы словы дапамагае зразумець значэнне, якое мае рэч, абазначаная словам, для народа. Так, словы *ручнік*, *полотенце*, *l’ascingamano* абазначаюць адзін і той жа прадмет. Аднак падставы назвы ў кожнай мове розныя: у рускай мове слова *полотенце* ўтварана ад лексемы *палатно*, італьянскае *l’ascingamano* – ад дзеяслова *ascingere* ‘сушыць’, беларуская назва – ад слова *рука*. Аднак неабходна прыгадаць, што ручнікі на Беларусі мелі дваякае прызначэнне – дэкаратыўна-абарадавае і гігіенічна-бытавое. У першым выпадку яны называліся ручнікамі, у другім – уціральнік [2]. З цягам часу другая назва знікла, а ў якасці адзінай замацавалася сакральная, абрадавая.

Не менш цікавымі і карыснымі могуць быць параўнанні граматычных катэгорый слоў. Так, амаль ва ўсіх еўрапейскіх мовах словы, якія абазначаюць дрэва і яго плод маюць розны род – адпаведна мужчынскі і жаночы (напрыклад, у італьянскай мове *mela* (ж.р.) ‘плод’, *melo* (м.р.) ‘дрэва’; *ciliegio* (м.р.) ‘дрэва вішні’, *ciliegia* (ж.р.) ‘плод вішні’). У беларускай мове дрэва і яго плод абзначаюцца адным словам (*груша*, *вішня*, *сліва*), за невялікім выключэннем – *яблыня* і *яблык*. На погляд вучоных, гэта не выпадкова. “Для насельніцтва Еўропы яблыня і яе плады не толькі мелі важнае гаспадарчае значэнне, але таксама выконвалі значную культавую ролю (культавымі сімваламі былі як дрэва, так і плады)” [3, с. 49].

Як правіла, у краязнаўчай рабоце абавязковым з’яўляецца аналіз тапонімаў і антрапонімаў пэўнага рэгіёна. Хацелася б, каб пад час гэтай працы выкарыстоўваўся багаты лексічны і фразеалагічны матэрыял, аналізаваліся дыялектныя назвы тых ці іншых прадметаў. Гэта дасць магчымасць паглядзець на даўно знаёмыя рэчы ў іншым ракурсе, яшчэ раз адчуць сябе прадстаўніком самабытнага народа.

Літаратура

1. Бойка І. Нацыянальна-культурная спецыфіка фразеалагізмаў са значэннем ‘адмоўныя якасці маўлення’ // Современная филология: Сегодня и завтра: Матер. научн. конф. молод. ученых. Мн., 1999.
2. Фадзеева В. Беларускі ручнік. Мн., 1994.
- Кошчанка У. Яблык – яблыня // Роднае слова. 2001. № 10. С. 49-50.